

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА ІМ. А. КРИМСЬКОГО**

ЗЕЛІНСЬКИЙ Андрій Леонідович

УДК 94(38+32)''-02'':323.2

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ГРОМАДЯН ЕЛЛІНСЬКОЇ ОЙКУМЕНИ У ПТОЛЕМЕЇВСЬКИХ
ПІДДАНИХ**

Спеціальність 07.00.02 — всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ — 2004

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент

Ставнюк Віктор Володимирович

Київський Національний університет

імені Тараса Шевченка

кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук

Зубар Віталій Михайлович

Інститут археології НАН України

провідний науковий співробітник відділу античної археології (м. Київ)

кандидат історичних наук

Бандровський Олександр Генрикович

Львівський Національний університет ім. І. Франка

доцент кафедри археології, античності та середньовіччя (м. Львів)

Провідна установа: Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

Захист відбудеться “ 11 ” лютого 2004 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.174.01 в Інституті сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України за адресою: 01001, Київ-1, вул. Грушевського, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту сходознавства НАН України (м. Київ, вул. Грушевського, 4)

Автореферат розісланий “09” січня 2004 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

кандидат історичних наук О.Д. Василюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В основі цієї роботи знаходиться явище, котре можна окреслити як процес перетворення громадян еллінської ойкумени у птоlemeївських підданих. Воно полягало у трансформації громадян грецьких полісів і вихідців з царств балканського регіону в підданих централізованої абсолютистської монархії східного типу, якою був птоlemeївський Єгипет.

Вивчення як самого цього процесу, так і пов'язаних з ним тенденцій і явищ, що мали місце у внутрішній та зовнішній політиці Птоlemeїв, є актуальним не лише саме по собі. Розгляд вищевказаного процесу зможе сприяти виявленню причин і наслідків багатьох явищ, притаманних становленню й розвитку як елліністичної монархії у цілому, так і птоlemeївської монархії зокрема. Це, у свою чергу, дозволить побачити в новому, незвичному світлі соціально-економічну та політичну історію елліністичного Єгипту за часів його найвищого розквіту. Зрештою, проблема виявлення державних механізмів, за допомогою яких можновладцям у різні часи вдавалося змінювати світосприйняття підвладних їм індивідів або цілих народів, ніколи не втратить своєї актуальності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація співзвучна з дослідженнями по античній греко-римській історії, що проводяться на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Хронологічні рамки цього дослідження охоплюють два найважливіших етапи елліністичного періоду, а саме: 1) Ранній еллінізм (323-281) – час формування елліністичних монархій; 2) Високий еллінізм (280-220) – час найвищого політичного, економічного та культурного розвитку елліністичних держав.

Географічні рамки цієї роботи обмежуються традиційною для Єгипту територією, а саме: найродючішою частиною нільської долини, яка тягнеться з півночі на південь від узбережжя Середземного моря до першого порога.

Проте, у відповідності з логікою дослідження, періодично здійснюється вихід за межі вищевказаних хронологічних і географічних рамок. Подібний вихід обумовлюється необхідністю виявлення витоків і наслідків ряду досліджуваних явищ, а також проведенням історично обумовлених паралелей.

Мета дисертації полягає в аналізі процесу трансформації громадян еллінської ойкумени у птоlemeївських підданих, у дослідженні цього явища, в установленні його значення в історії як елліністичного Єгипту, так і держави Птоlemeїв у цілому.

Для досягнення поставленої мети поставлено такі завдання:

1. Виявити причини недостатньої зацікавленості темою цього дослідження у світовій історіографії.
2. Встановити причини, які обумовлювали необхідність перетворення еллінізованих прибульців до птолемеївського Єгипту на підданих абсолютистської монархії східного типу.
3. Виявити методи, за допомогою яких перші Птолемеї сприяли прискоренню вищезгаданого перетворення.
4. Розкрити сутність політики нівеляції, визначити заходи, з допомогою яких вона втілювалася в життя, а також результатів застосування того чи іншого заходу в межах цієї політики.
5. Виявити перешкоди, що стояли на шляху трансформації громадян еллінської ойкумени у птолемеївських підданих і з'ясувати витоки цих перешкод.
6. Проаналізувати динаміку подолання вищезгаданих перешкод.
7. З'ясувати характер впливу процесу трансформації еллінізованих прибульців у птолемеївських підданих на соціально-економічний і політичний розвиток держави Птолемеїв.

Об'єктом дослідження є взаємовідносини особистості та держави в період еллінізму.

Предметом дослідження є політика перших Птолемеїв, спрямована на трансформацію еллінізованих іммігрантів у підданих абсолютистської монархії східного типу.

Методологічна основа. Дослідження проводиться на засадах історизму та об'єктивізму, з використанням таких загальнонаукових методів, як аналіз, синтез, індукція та дедукція. Зі спеціальних методів у роботі над дисертацією застосовуються наступні: історико-генетичний, історико-порівняльний, синхронний, діахронний, філологічний і метод історичної реконструкції. Застосування такої методологічної бази обумовлено необхідністю виявлення ряду чинників, явищ і тенденцій, що мали пряме чи опосередковане відношення до проблеми, якій присвячено це дослідження. Так, при виявленні їхніх витоків та дослідженні динаміки їхнього розвитку застосовуються історико-генетичний, синхронний і діахронний методи. Застосування методу історичної реконструкції було спричинене необхідністю відтворення історичної ситуації, що мала місце в елліністичному Єгипті на різних етапах його існування. Історико-порівняльний метод, у поєднанні з синхронним і діахронним, використовується під час проведення паралелей між різноманітними аспектами внутрішньої політики Птолемеїв та їхніх попередників (єгипетських фараонів і Александра Македонського), а також сучасників – представників інших елліністичних

династій. Філологічний метод застосовується при аналізі грекомовних та латиномовних історичних джерел, використаних у процесі цього дослідження.

Наукова новизна роботи обумовлюється дослідженням проблеми, нетрадиційної для світової історіографії. У ході дослідження виявлено чинники, що обумовлювали необхідність трансформації іммігрантів до елліністичного Єгипту у підданих східної абсолютистської монархії; проаналізовано ряд внутрішньополітичних заходів перших Птолемеїв, таких як: створення всепроникаючої державно-правової системи і централізованого адміністративно-бюрократичного апарату, запровадження династичного культу та культу бога Серапіса, єгиптизація нижньої та середньої адміністративної ланки тощо у контексті трансформації еллінізованих прибульців у підданих та подолання перешкод на її шляху; з'ясовано механізми впливу предмету дослідження на загальний історичний розвиток держави Птолемеїв.

У ході дослідження також було встановлено:

1. Факт використання Птолемеями для політики трансформації прибульців у власних підданих елементів єгипетської та грекомакедонської політико-ідеологічної традиції.
2. Можливість розгляду Птолемеївського адміністративно-бюрократичного апарату як системи, з допомогою якої ініціативний монарх міг ефективно керувати країною.
3. Функцію т.зв. перснів птолемеївського типу у системі матеріальних заохочень, створеній Лагідами.
4. Доцільність запровадження династичного культу Птолемеїв як заходу, спрямованого не на легітимізацію царської влади, а як знаряддя для перетворення іммігрантів на власних підданих.
5. Вплив прилучення еллінізованих прибульців до єгипетської релігії на їхню трансформацію у птолемеївських підданих.
6. Механізм перетворення ради царських “друзів” з осередку потенційної опозиції на слухняне знаряддя в руках сильного володаря.
7. Відсутність в елліністичному Єгипті т.зв. колоніальної ситуації.
8. Зв'язок між скасуванням військових зборів і послабленням зовнішньополітичної активності держави Птолемеїв, а також вплив цього чинника на занепад елліністичного Єгипту.

Практичне значення дисертації полягає у можливості використання її положень та висновків для подальшої розробки питань, пов'язаних з історичним розвитком елліністичної цивілізації. Матеріали дисертації можуть бути використані для розробки навчальних курсів, окремих лекцій та семінарів з історії та культури елліністичного Єгипту, інших держав, що входили до кола елліністичної цивілізації.

Апробація результатів дослідження проводилася на засіданнях кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка впродовж 2000-2003 років; на міжнародній науковій конференції до 70-річчя доктора філологічних наук професора С.В. Семчинського (Київ 3-5 травня 2001 року); на міжнародній науковій конференції “VII сходознавчі читання А. Кримського” (Київ 4-5 червня 2003 року).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 3 наукові статті у фахових виданнях України.

Структура дисертації. Дисертація складається зі списку умовних скорочень (с. 4), вступу (с. 5-9), чотирьох розділів (с. 10-172), висновків (с. 173-178) і списку використаних джерел та літератури (179-212). Повний обсяг дисертації становить 212 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету та завдання дослідження, об’єкт та предмет дисертаційної роботи, розкрито методологічну основу дослідження, з’ясовано наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, зазначено апробацію результатів виконаної роботи.

У **першому розділі** – “Джерела та історіографія” – проаналізовано основні наукові праці з історії проблеми та джерельна база дослідження.

Джерела. Для якомога повнішого аналізу процесу трансформації громадян еллінської ойкумени на птолемейських підданих, передумов і наслідків цього процесу, у роботі використовувалися всі групи джерел, що існують у розпорядженні сучасних дослідників як птолемейського Єгипту, так і елліністичного періоду в цілому. Традиційно ці джерела поділяються на 5 груп: наративні, папірологічні, епіграфічні, нумізматичні, археологічні.

Джерела наративного характеру, задіяні у цьому дослідженні, з певним ступенем умовності можна розбити на декілька категорій: історичні твори й життєписи, праці філософського та публіцистичного спрямування, роботи описового та енциклопедичного характеру, збірки різноманітних анекдотів і, нарешті, твори античних поетів і міфографів.

Твори історичного характеру, що описують події як класичної, так і елліністичної доби, становлять для цього дослідження лише відносний інтерес. Тому вони використовуються, головним чином, для підтвердження висновків, зроблених на підставі інших джерел. Трактати філософсько-публіцистичного характеру, написані в доелліністичний період, відіграють значну роль для встановлення витоків перешкод на шляху до трансформації громадян полісної цивілізації у підданих

монарха східного типу і методів подолання цих перешкод. Праці описового та енциклопедичного характеру становлять інтерес завдяки наведеним у них історичним фактам і географічним описам. У дослідженні використано й збірки анекдотів, у тому числі про володарів, полководців та філософів елліністичної доби. Твори елліністичних поетів, особливо тих, котрі були пов'язані з александрійським двором, викликають особливий інтерес у зв'язку із з'ясуванням засобів птолемейської придворної пропаганди. Нарешті, твори античних міфографів дають змогу простежити причини ототожнення тих чи інших грецьких і єгипетських богів, активного залучення еллінізованих іммігрантів до культів священних тварин, що, в свою чергу, дозволяє пояснити легкість, з якою єгипетська релігія поширилась серед прибульців, розкрити механізми зближення греко-македонян і єгиптян.

Папірологічні джерела мають першочергове значення як для історії птолемейського Єгипту в цілому, так і для розкриття теми цього дослідження зокрема. У них відображені не лише внутрішньополітичні заходи володарів країни, у тому числі й спрямовані на перетворення громадян еллінської ойкумени на власних підданих, але й ряд епізодів з повсякденного життя елліністичного Єгипту, де нерідко відображується безпосереднє реагування населення на ці заходи.

Загальну масу папірусів, використаних у цьому дослідженні, можна поділити на дві групи: ті, що написані давньогрецькою, і ті, що написані давньоєгипетською мовами.

До грекомовних пам'ятників слід віднести різнохарактерні законодавчі акти та розпорядження законодавчого характеру, що відносяться до часів правління перших Птолемейів, приватні юридичні документи, матеріали ділового та приватного листування, а також папіруси магічного й релігійного змісту.

У законодавчих актах перших Птолемейів і трьох грецьких полісів – Александрії, Птолемаїди і Навкратису – недвозначно відображено бажання володарів країни втручатися в усі сфери соціально-економічного і релігійного життя населення, умовність і обмеженість автономії псевдополісних утворень на території Єгипту. Приватні документи юридичного характеру: податкові декларації, державні розписки про сплату податків, орендні договори, судові позови і, нарешті, скарги чи клопотання (т. зв. ентевксейс), адресовані царю або його урядовцям, містять у собі велику кількість цінної інформації, що стосується майже усіх аспектів дослідження.

Це ж саме можна сказати і про зразки ділового та приватного листування. При цьому, важливою їхньою рисою слід вважати більшу рельєфність, з якою окремі явища відображаються у документах неофіційного чи напівофіційного характеру.

Тексти магічного й релігійного змісту, датовані греко-римською добою, є показником впливу єгипетської магічної, а отже й релігійної, традиції на прибульців з еллінізованого світу.

Певний інтерес у контексті дослідження становлять і пам'ятки, написані давньоєгипетською мовою. На жаль, незнання цієї мови не дозволило автору широко користуватися цією, безумовно, цікавою групою джерел. Але були використані папіруси, перекладені російською мовою, що наводяться повністю або фрагментарно у працях В.В. Струве, О.І. Павловської та М.А. Чегодаєва¹. Ця група пам'яток висвітлює цікаві соціально-економічні та політичні реалії, не відображені іншими джерелами.

Як і в випадку з папірологічними джерелами, у цьому дослідженні використано дві основні групи *епіграфічних джерел*: грекомовні та ті, що написані давньоєгипетською мовою (до останніх я відношу і почесні декрети жерців Давнього Єгипту, виконані обома мовами, оскільки ця категорія написів вийшла саме з єгиптомовного середовища). Крім того, до епіграфічних джерел у даному випадку логічно буде віднести й невелику групу клинописних пам'яток законодавчого характеру.

Грекомовні епіграфічні джерела можна розбити на дві основні категорії: документи офіційного та приватного характеру. Вони нерідко доповнюють і уточнюють свідчення, що містяться у відповідних групах папірологічних джерел. Серед написів, зроблених давньоєгипетською мовою, також можна виокремити дві групи: постанови місцевого жрецтва на честь представників правлячої династії і написи автобіографічного характеру, як правило – поховальні, зроблені місцевими жерцями та чиновниками. Перша група цих джерел висвітлює засади, на яких базувалися стосунки Птолемеїв з місцевим жрецтвом, друга ж група дозволяє скласти певну уяву про етнічний аспект кадрової політики нових володарів країни Нілу. Як і у випадку з демотичними папірусами, працюючи з єгиптомовними написами, я користувався перекладами, зробленими європейськими мовами².

З метою підкреслити відмінний характер зв'язку між землекористуванням і проходженням військової служби, притаманний еллінському світові, з одного боку, та давнім східним монархіям, з другого, у дисертації використавується ряд законодавчих пам'яток передньоазійського та малоазійського походження. Йдеться про кодекс вавилонського царя Хаммурапі, а також про середньоассирійські та хетські закони. У цьому випадку я посилався на загальноприйняті російські переклади, з урахуванням коментарів, зроблених самими перекладачами.

Тема, якій присвячено це дослідження, вимагає використання й *археологічних знахідок*, зроблених як на території самого Єгипту, так і в усьому східносередземноморському регіоні, з

¹ Струве В.В. Значение некоторых из демотических папирусов Государственного музея изобразительных искусств им. Пушкина для истории и культуры птолемеевского Египта. — Москва: Изд-во АН СССР, 1952. — С. 3-31; Павловская А.И. Формы землевладения и организация земледелия на царских землях Египта в середине III века до н.э. // ВДИ. — 1953. — № 1. — С. 43-45; Древнеегипетская «Книга мертвых»: Введ., пер. и комм. М.А. Чегодаева // ВИ. — 1994. — №№ 8-9. — С. 145 — 163.

Північним Причорномор'ям включно. Головним чином, ці знахідки стосуються питань, пов'язаних із релігійним аспектом цієї праці, а саме: єгипетські амулети та артефакти, пов'язані з поховальним ритуалом давніх єгиптян. Іншу групу археологічних знахідок становлять т.зв. бронзові персні птолемеївського типу. На думку автора дослідження, ці вироби безпосередньо пов'язані з птолемеївською системою матеріальних заохочень.

Специфіка дисертації не передбачає широкого використання *нумізматичних джерел*. Вони обмежуються серією монет Птолемея I, на яких засновник династії Лагідів за свого життя зображується в героїчному образі³. Цей факт у контексті проведеного дослідження розглядається як додаткове свідчення про динаміку запровадження династичного культу в державі Птолемеїв.

Історіографія. Специфічною рисою цього дослідження можна вважати майже повну відсутність спеціальних робіт подібного характеру як у зарубіжній, так і в радянській та пострадянській історіографії. Тому мета історіографічного огляду полягала в виявленні чинників, що спричинили таку ситуацію. В результаті, було зроблено висновок, згідно з яким порівняна відсутність інтересу до вивчення процесу трансформації еллінізованих іммігрантів у птолемеївських підданих є наслідком аксіоматичного визнання абсолютного характеру царської влади у елліністичному Єгипті і наявності у цій країні колоніальної ситуації. Складовою першої аксіоми є твердження, згідно з яким греко-македоняни, що переселялися до птолемеївського Єгипту, автоматично перетворювалися на підданих абсолютних володарів країни⁴. Друга аксіома, згідно з якою еллінізовані прибульці виступали по відношенню до єгиптян як колонізатори та експлуататори⁵, підштовхує до висновку, що

² Mahaffy J.P. A history of Egypt under the ptolemaic dynasty. — London: Methuen & Co., 1899. — P. 38-41; Тураев Б.А. История Древнего Востока. — Минск: Харвест, 2002. — С. 649-651, 657-658; Winnicki J.-K. Operacje wojskowe Ptolemeuszów w Syrii. — Warszawa: Wyd-wo Un-tu warszawskiego, 1989. — S. 96-97.

³ Щодо публікації монет цього характеру разом з належним коментарем, див. Бурова А.А. К вопросу о становлении царского портрета в эллинистической нумизматике (монеты царей династии Птолемея из собрания государственного исторического музея) // ВМГУ. — Сер. 8 (История). — 1980. — №2. — С. 77-90.

⁴ Див. Нп: Дройзен И. История эллинизма: Пер. с нем.: В 3 т. — Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. — Т. 3. — С. 73-81; Пикус Н.Н. Изучение истории эллинистического Египта в конце XIX-начале XX в. // Древний Восток и античный мир — Москва: Наука, 1972. — С. 145, 150.; Otto W. Op. cit. — S. 109-110; Тарн В. Вказ. праця. — С. 64; Rostovtzeff M.I. The Social and economic history of the hellenistic world: In 3 v. — Oxford: University press, 1941. — V. I, P. 268-269; Ранович А.Б. Эллинизм и его историческая роль. — Москва, Ленинград.: Изд-во АН СССР, 1950; Зельин К.К. Исследования по истории земельных отношений в Египте II — I веков до н. э. — Москва: Изд-во АН СССР, 1960; Braunert H. Die Binnenwanderung. Studien zur Sozialgeschichte Aegypten in der Ptolemaeer- und Kaiserzeit. — Bonn: Ludwig Roehrscheid Verlag, 1964. — S. 81; Левек П. Эллинистический мир: Пер. с франц. — Москва: Наука, 1990. — С. 45-47; Пикус Н.Н. Царские земледельцы (непосредственные производители) и ремесленники в Египте III века до н.э. — Москва: Изд-во МГУ, 1972. — С. 83; Лорд-Кипанидзе О.Д. Эллинизм, эллинистический мир, эллинистическая культура: Трудности дефиниций // Причерноморье в эпоху эллинизма. Материалы третьего всесоюзного симпозиума по древней истории Причерноморья. Цхалтубо 1982. — Тбилиси: Мецниереба, 1985. — с. 20.

⁵ Oertel F. Der Niedergang der hellenistischen Kultur im Aegypten // Neue Heidelberg, Jahrbuecher fuer das klassische Altertum", 45 (1924). — S. 365; Тарн В. Эллинистическая цивилизация: Пер. с англ. — Москва: Госполитиздат, 1949. — С. 187; Schubart W. Die Griechen in Aegypten // Beihefte zum Alten Orient. — H. 10. — Leipzig, 1927; Ковалев С.И. История античного общества: В 2 ч. — Ленинград: Соцэкгиз, 1936. — Ч. 2: Эллинизм. — Рим. — С. 19; Rostovtzeff M.I. Op. cit. — V. I. — P. 326; Свенцицкая И.С. Социально-экономические особенности эллинистических государств. — Москва: Высшая

греко-македоняни в обмін за це право без будь-яких заходів з боку нових володарів країни одразу охоче відмовлялися від претензій на політичні і особисті права та свободи. Таким чином, ні про який тривалий процес трансформації громадян у підданих, а отже – і про його спеціальне дослідження, не могло бути й мови. Аналізуючи цю ситуацію, автор дисертації прийшов до висновку, що твердження про існування у птолемейському Єгипті колоніальної ситуації вимагає перегляду, оскільки воно суперечить положенню щодо абсолютного характеру влади Птолемейв.

Таким чином, стан джерельної бази та історіографії дозволили виконати поставленні завдання дисертаційного дослідження.

Другий розділ дисертації “Перетворення прибулого населення елліністичного Єгипту на птолемейських підданих: мета, засоби, паралелі, перешкоди” присвячено формулюванню причин трансформації колишніх громадян у підданих птолемейської монархії та виявленню перешкод, що існували на цьому шляху. Разом з цим, у другому розділі йдеться про методи, з допомогою яких Птолемей сприяли як процесу трансформації, так і подоланню перешкод.

На початку розділу дається стисла характеристика сутності царської влади в елліністичному Єгипті. В результаті, автор погоджується з висновками багатьох визначних дослідників історії птолемейського Єгипту, згідно з якими цар у цій країні ототожнювався з державою⁶, а сам Єгипет був мастком Птолемейв⁷. Характеризуючи ці явища як фараонівську “спадщину”, автор приходить до висновку, що нівеляція всього населення елліністичного Єгипту до рівня підданих східної абсолютистської монархії була Птолемеем необхідна. Інакше нові володарі Єгипту не могли б повноцінно використовувати всі можливості, які їм надавала наявність фараонівської “спадщини”.

Основні перешкоди, що виникли на шляху трансформації еллінізованих іммігрантів на птолемейських підданих, автор вбачає у традиційній еллінській системі цінностей, притаманному прибульцям колонізаторському світогляду і т.зв. македонській “спадщині”, складовими якої були народні збори і придворна рада. Автор встановлює витоки цих явищ, розглядає їхню динаміку і

школа, 1963. — С. 17-19; Uebel F. Die Kleruchen Aegyptens unter den ersten sechs Ptolemaeern. — Berlin: Akademie-Verlag, 1968. — S. 3; Зельин К.К., Трофимова М.К. Формы зависимости в восточном Средиземноморье в эллинистический период. — Москва: Наука, 1969. — С. 116; Левек П. Вказ. праця. — С. 80; Кошеленко Г.А. Греческий полис на эллинистическом востоке. — Москва: Наука, 1979. — С. 222-224; Пикус Н.Н. Царские земледельцы... — С. 73-74; Lewis N. Greeks in ptolemaic Egypt. — Oxford: University Press, 1986. — P. 4; Gehrke H.-J. Geschichte des Hellenismus. — Muenchen: Oldenburg, 1990. — S. 50-52; Литвиненко Ю.Н. О “колониальном” сельском хозяйстве в птолемеевском Египте // ВДИ. — 1996. — № 4. — С. 17-28; Burstein S. The hellenistic period in world history. — 1997. — <<http://www.theaha.org/pubs/burstein.htm>>.

⁶ Див. нп: Тарн В. Вказ. праця. — Москва: 1949. — С. 70, 174; Rostovtzeff M.I. Op. cit. — V. I. — P. 269; Пикус Н.Н. Царские земледельцы... — С. 83.

⁷ Schubart W. Verfassung und Verwaltung des Ptolemaeerreichs // Der alte Orient. — Bd. 35. — H. 4. — S. 19; Тарн В. Вказ. праця. — С. 190-191; Rostovtzeff M.I. Op. cit. — V. I. — P. 267, 269. Świderkówna A. Hellenika wizerunek epoki od Aleksandra do Augusta. — Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1974. — S. 128; Левек П. Вказ. праця. — С. 72-73; Walbank F. The Hellenistic World. — London: McMillan press, 1981. — P. 107-108.

визначає форму, у якій вони перебували на момент утворення елліністичних монархій. Так, автор підкреслює, що як еллінська система цінностей, що характеризується полісним світоглядом і почуттям індивідуалізму, так і колонізаторський світогляд були продуктами грецької цивілізації. Їхньому формуванню і розвитку сприяв як об'єктивний історичний процес, так і праці поетів, філософів і ораторів класичної доби. Існування обох цих явищ у епоху еллінізму чітко відображено у численних наративних, папірологічних та епіграфічних джерелах. Народні збори і придворна рада були елементами державно-політичної традиції напівархаїчного македонського царства. Завдяки ряду реформ, проведених Філіпом II та Александром III, а також завдяки подіям, пов'язаним з розпадом імперії останнього, ці політичні інституції набули форми військових зборів і ради царських “друзів”. Автор зазначає, що й у цій формі вищезгадані інституції становили певну перешкоду на шляху до абсолютизації влади Птолемеїв.

В останніх параграфах розділу розглядаються методи і засоби, з допомогою яких Птолемеї здійснювали нівеляцію всього населення Єгипту і долали перешкоди, що мали місце з боку греко-македонян. За допомогою політики маніпулювання, що базувалася на використанні досвіту Філіпа і Александра, т.зв. єгипетської “кастової” системи та грецьких полісних традицій, Птолемеї утворили в країні ряд замкнених соціально-професійних груп, якими в разі необхідності можна було маніпулювати з метою посилення чи збереження авторитету царської влади. Щоб запобігти стиранню бар'єрів, котрі розділяли ці групи, і водночас не знищувати необхідну для повноцінного існування держави соціальну мобільність, Птолемеї застосували систему привілеїв і обмежень, характерних для тієї чи іншої з груп. Використовуючи ідеї античних філософів, щодо винятковості царських душ і потойбічної відплати останнім за їхні земні діяння, нові володарі Єгипту з одного боку поглиблювали дистанцію між собою та іншими людьми, а з другого – створювали ілюзію власної небезконтрольності. Крім того, нові володарі Єгипту нерідко створювали необхідні пропагандистсько-ідеологічні концепції, вдаючись до послуг співробітників знаменитого александрійського Мусейону.

У третьому розділі – “Процес нівеляції населення елліністичного Єгипту як політична реалія” – розглядаються заходи, з допомогою яких проводилася політика нівеляції. Автор ділить ці заходи за їхнім характером на дві групи: соціально-економічні та релігійно-ідеологічні. До першої групи слід віднести створення Птолемеями для всього населення власної держави однакових правових умов, забезпечення якомога повнішої покори монаршій волі численного адміністративно-бюрократичного апарату й намагання додатково посилити залежність усіх верств населення від царської влади, практикуючи широкий асортимент різноманітних заохочень і заходів “соціальної

амортизації”. До другої – запровадження офіційного царського культу і прихильне ставлення представників правлячої династії до залучення новоявлених жителів країни Нілу до місцевої релігії.

Однакові правові умови, які полягали у загальному юридичному безправ’ї перед царем, Птолемеї створили у країні завдяки наявності в їхніх руках верховної законодавчої, виконавчої та судової влади. Можливість контролю над державно-адміністративним апаратом досягалась завдяки підтримці регулярного прямого і зворотного зв’язку між царем і чиновниками різних рівнів, застосуванню принципу “батога і пряника” і запровадженню ідеологічної концепції, згідно з якою старання праця на благо держави (царя) є благом і для працюючого. Заохоченнями в елліністичному Єгипті служили різноманітні нагороди та привілеї; останні нерідко виступали і як амортизаційні заходи. Але відомий також випадок чистої “амортизації” – роздача Птолемеєм III хліба населенню країни підчас голоду (OGIS, 56).

Птолемеї активно запроваджували власний династичний культ, у якому спостерігаються як грецькі, так і місцеві риси. Навіть формальне сприйняття іммігрантами цього культу, суттєво збільшувало психологічну прірву між ними і правлячими монархами. Разом з цим, Птолемеї не перешкоджали залученню греко-македонян до єгипетської релігії, оскільки це сприяло зближенню іммігрантів з місцевим населенням і прийняттю ними поглядів останнього стосовно характеру царської влади.

Четвертий розділ дисертації – “Подолання перешкод на шляху до трансформації громадян у підданих” – присвячено аналізу діяльності перших Птолемеїв щодо боротьби з відповідними перешкодами. Автор також аналізує результати цієї діяльності та її вплив на подальший історичний розвиток держави Птолемеїв.

Уже Птолемей I Сотер, використовуючи як методи Александра, так і власний досвід, перетворив раду царських “друзів” на слухняне знаряддя в руках александрійських володарів. До вищезгаданих методів автор відносить включення до ради незнатних греків, котрі своїм становищем були зобов’язані лише царю, прояви по відношенню до придворних монаршої щедрості, прилучення до управління Єгиптом представників місцевої знаті, можливість у разі необхідності використати проти ради авторитет військових зборів і, нарешті, на відміну від Александра, своєчасно здійснене врегулювання питання про спадкоємця престолу. Засновник династії також заклав підґрунтя для створення нової привабливої системи цінностей, відмінної від тієї, що була притаманна вихідцям з еллінізованого світу. Втілюючи у життя ідеал царя, створений мислителями класичної доби, Сотер сприяв масовому визнанню монархії найкращою формою правління. Крім того, він запропонував іммігрантам стабільність і заможність, в обмін на участь у політичному житті країни.

Разом з цим, намагання Сотера подолати колонізаторський світогляд прибульців шляхом запровадження синкретичного культу Серапіса зазнало поразки. Це пояснюється небажанням самих єгиптян міняти свого Осіріса або Осерапіса (Осіріса-Апіса) на нового синкретичного бога. Тому проблему подолання колонізаторського світогляду був змушений вирішувати Птолемей II. Це йому вдалося здійснити шляхом широкої єгиптизації середньої і нижньої ланок адміністративно-бюрократичного апарату. З цією ж метою, у країні надавалася перевага адміністративно-бюрократичній державній моделі перед більш сприятливою для виникнення колоніальної ситуації військово-клерухічною моделлю.

Третій представник династії, – Птолемей Євергет, – змінивши процедуру легітимізації царської влади у країні, скасував військові збори. Суттєвою відмінністю у цьому випадку можна вважати радикальний характер проведення цієї акції. Євергет недооцінив психологічне значення, яке мала для прибульців інституція, що хоча, здебільшого, й умовно, але все ж таки обмежувала владу Птолемейів. Тому акт позбавлення прибульців цієї останньої ілюзії підконтрольності влади монарха Птолемей III здійснив, по суті, одночасно з двома іншими радикальними заходами: зміщенням з посади найважливішого урядовця країни — діюкета Аполлонія і розв’язанням III Сирійської війни. Подібна легковажність царя, на думку автора, призвела до заворушення серед прибульців, у першу чергу – клерухів. Це стало причиною відмови від активної зовнішньої політики. В результаті, держава Птолемейів втратила торгівельну гегемонію у Східному Середземномор’ї, а отже – і прибутки, пов’язані з цією гегемонією. Внаслідок цього посилився фіскальний тиск на населення самого Єгипту, і в першу чергу – на безпосередніх виробників матеріальних благ, що стало однією з першочергових причин занепаду держави Птолемейів.

Таким чином, на прикладі діяльності Птолемея III Євергета можна особливо яскраво простежити вплив процесу трансформації громадян еллінської ойкумени у птолемейських підданих на загальний історичний розвиток як елліністичного Єгипту зокрема, так і держави Птолемейів в цілому.

ВИСНОВКИ

Недостатня зацікавленість з боку дослідників проблемою трансформації еллінізованих іммігрантів до елліністичного Єгипту у птолемейських підданих є невинуватеною. Об’єктивно обумовлений, складний, тривалий процес трансформації був нерозривно пов’язаним з загальним історичним розвитком держави Птолемейів. Соціально-політичні процеси, які відбувалися у птолемейському Єгипті протягом кінця IV-III століть були обумовлені, насамперед, специфікою,

притаманною політичному устрою і соціально-економічній організації країни. Новоутворена держава з ряду причин (у першу чергу — історичного характеру) успадкувала низку традиційних єгипетських, македонських і грецьких рис, явищ і тенденцій, які умовно можна назвати відповідно “фараонівською”, “македонською” і “грецькою” спадщинами.

Елементи цих “спадщин” не завжди були сумісними в рамках однієї державної структури, що не одноразово породжувало конфліктні ситуації. Так, згідно єгипетським суспільно-політичним традиціям, кожен фараон, а отже, і представники нової елліністичної династії, ототожнювався з державою, що дозволяло йому розглядати всю країну як власний домен. Але, щоб стати подібно давнім фараонам дійсно повновладними господарями свого маєтку (Єгипту) і таким чином отримувати від його експлуатації максимальні прибутки, Птолемеям було необхідно, згідно іншій місцевій суспільно-політичній традиції, перетворити всіх жителів країни на своїх підданих.

Оскільки вищевказаній трансформації повинні були підлягати й іммігранти з еллінської ойкумени, цьому процесу значно заважали македонські та еллінські традиції і політичні інституції. Саме тому процес трансформації прибульців з еллінізованого світу проводився Птолемеями одночасно у двох паралельних напрямках. Перший напрямок полягав у нівеляції усього населення елліністичного Єгипту, метою якого було безпосереднє перетворення іммігрантів на підданих єгипетського зразку. Другий напрямок полягав у подоланні чинників, які становили перешкоду на шляху до вищезгаданої нівеляції. При цьому, в обох випадках Птолемеї використовували дещо вдосконалені засоби, розроблені їхніми попередниками не лише в Єгипті, але й у Греції та Македонії.

Серед цих засобів важливе місце займала т.зв. державна політика маніпулювання, започаткована македонськими царями Філіпом II та Александром III, вміле використання єгипетської “кастової” системи і традиційної для пересічних еллінів полісної замкненості. Так, завдяки комплексному застосуванню вищеперерахованих засобів, удалося розбити все населення елліністичного Єгипту на окремі, порівняно замкнені соціально-професійні групи, котрими у випадку необхідності було б зручно маніпулювати.

Неостанню роль у проведенні політики, спрямованої на прискорення процесу трансформації, відігравало застосування монархістської ідеології, породженої мислителями пізньокласичної Греції.

Швидшому нівелюванню населення птолемеївського Єгипту, тією чи іншою мірою, служила низка заходів, що проводилися новими володарями країни. Застосовуючи низку засобів політичного та ідеологічного характеру, Птолемеї, починаючи з засновника династії, прагнули поставити всі верстви населення країни в однаково безправне становище по відношенню до правлячого монарха. Останній, таким чином ставав справжнім володарем життя й смерті своїх підданих.

Володарі елліністичного Єгипту також намагались створити розгалужений державно-адміністративний апарат, який був би слухняним виконавцем монаршої волі і безвідмовним механізмом для втілення в життя будь-яких задумів сильного, ініціативного монарха. Птолемеї, по суті, монополізували державну систему заохочень, привілеїв і соціальної амортизації, що призводило до додаткової залежності не лише аборигенів, але й іммігрантів від волі володаря країни. Нові володарі Єгипту запровадили офіційний державний династичний культ і навіть намагались поширювати його серед прибульців не лише на офіційному, але й на побутовому рівні. Подібне повсякденне поклоніння не лише померлим, але й живим представникам правлячої династії, навіть якщо воно мало формальний характер, поступово збільшувало психологічну дистанцію між володарем і підданими. Разом з тим, Птолемеї не перешкоджали поширенню серед прибульців місцевої релігії, оскільки вона сприяла зближенню іммігрантів з аборигенами, чие світосприйняття набагато більше відповідало становищу підданих абсолютистської монархії, ніж світогляд вихідців з еллінізованого світу. Крім того, згідно канонам єгипетської релігії, прояв нелояльності по відношенню до царя розцінювався як важкий, користуючись християнською термінологією, смертний гріх.

Як вже зазначалось, на заваді політиці нівеляції, а отже – самого процесу трансформації, існував ряд перешкод, природа яких була, головним чином, греко-македонською. Серед них: еллінська система цінностей, колонізаторський світогляд, а також політичні інституції македонського походження – рада царських “друзів” і військові збори.

Перші дві перешкоди мали грецьке походження. Їхньою основою служили: особливості соціально-економічного та політичного розвитку Еллади за класичної доби, полісна система цінностей, посилення індивідуалістських тенденцій, характерне для періодів кризи полісної системи, а також ідеологічна база, залишена філософами і ораторами V-IV століть. Прототипами ради царських “друзів” і військових зборів виступали традиційні македонські політичні інституції – придворна рада і народні збори, котрі безперервно видозмінювались за часів Філіпа II, Александра III та в період війн діадохів.

У збереженні еллінської системи цінностей, популярності серед іммігрантів колонізаторського світогляду, як і в існуванні військових зборів чи надмірній активності ради “друзів”, Птолемеї цілком доцільно вбачали прояви претензій прибульців на певну винятковість і апріорну значущість у державній системі елліністичного Єгипту, а отже – і на частину влади в країні. За таких умов виникала пряма загроза планам нових володарів обох земель, пов’язаним з трансформацією громадян еллінської ойкумени у підданих східної монархії, а отже – й набуттю цією монархією дійсно абсолютистського характеру.

Боротьбу з перешкодами, що були спричинені політикою нівеляції, як і саму цю політику, започаткував уже Птолемей I Сотер. Він перетворив раду царських “друзів” з потенційного виразника опозиційних поглядів на вищу ланку державно-бюрократичного апарату, що була слухняним знаряддям у руках царя. При цьому, засновник династії керувався як методами Александра, так і власним досвідом. Цей же цар, вміло використовуючи усі засоби економічного та ідеологічного характеру, що опинилися в його розпорядженні, запропонував прибульцям нову привабливу систему цінностей, у якій на заміну полісних та індивідуальних прав і свобод надавалася захищеність і матеріальне процвітання під егідою турботливого, майже ідеального володаря. Засновник нової династії намагався також знищити у прибульців суто колонізаторське ставлення до місцевих жителів. З цією метою син Лага, наслідуючи, як і в випадку з приборканням ради царських “друзів”, свого вчителя й попередника Александра, запровадив на державному рівні синкретичний культ нового бога Серапіса, котрий мав як грецькі, так і єгипетські риси. Цей новостворений культ повинен був зблизити між собою прибульців і місцевих жителів. Але бажаного результату досягнуто не було, оскільки єгиптяни надавали перевагу більш традиційному, мемфіському Серапісу, а серед прибульців більшою популярністю користувався Серапіс александрійський, у культі якого переважали еллінські риси.

Тому вирішення проблеми колонізаторського світогляду дісталось у спадок Птолемею II Філадельфу. Цей цар не лише не намагався перетворити єгипетську хору на своєрідну греко-македонську колонію у сучасному розумінні цього поняття, а зробив навпаки. Провівши масову єгиптизацію нижчої та середньої ланки державно-адміністративного апарату, Філадельф, між іншим, поставив пересічних іммігрантів перед необхідністю не лише співпрацювати з місцевими жителями у державних установах, але, в разі потреби, й виконувати їхні розпорядження. Такий стан речей, зрештою, спричинив до нанесення нищівного удару по колонізаторському світогляду переважної маси іммігрантів.

У свою чергу, Птолемей III Евергет узявся за ліквідацію військових зборів як останньої перешкоди на шляху до перетворення прибульців з еллінського світу на підданих східної абсолютистської монархії. На підставі права первородства, поєднаного з чинником походження від подружжя богів-Адельфів, цей цар не став звертатися до авторитету вищезгаданої інституції за підтвердженням свого права на батьківський престол, що по суті означало її скасування. Але з причини власної зухвалості, поєднаної з цілковитою необізнаністю у державних справах, він недооцінив психологічне значення для прибульців цього останнього, багато в чому ілюзорного обмеження царської влади, що збереглося в елліністичному Єгипті. Евергет, очевидно не усвідомлюючи кардинального характеру свого вчинку, одразу ж після скасування військових зборів,

здійснив ще ряд акцій подібного характеру, замість того, щоб дати змогу прибульцям, у першу чергу військовим, поступово звикнути до втрати своїх переваг, які, зрештою, були такою ж фікцією, як і полісна організація Птолемаїди чи александрійської політеми. Уже в 246 році, першому році свого царювання, цей монарх змістив голову батькової адміністрації — діюкета Аполлонія, чим, безперечно, збільшив ряди невдоволених за рахунок людей, чий добробут був пов'язаний з належністю до оточення цього сановника, а також розпочав грандіозну військову кампанію проти держави Селевкідів.

Результатом радикальних заходів Євергета стало заворушення греко-македонян у Єгипті, яке змусило царя не лише перервати свій азійський похід, але й надалі відмовитись від проведення активної зовнішньої політики. Це ж, у свою чергу, негативно відбилося на політичному та економічному становищі держави Птолемеїв, оскільки пасивна зовнішня політика дуже швидко призвела до втрати торгівельної гегемонії у східному Середземномор'ї. Це не могло не вплинути на зменшення розміру державних прибутків, яке Птолемеї відтепер намагались компенсувати майже виключно за рахунок посилення експлуатації власного домену. Посилення фіскального тиску найболючіше відчули на собі, в першу чергу, безпосередні виробники, більшість з яких цілком природно становила багатомільйонна маса місцевих фелаків. Їхньою реакцією стала відмова обробляти царські землі, а час від часу — і збройні виступи. Це, у свою чергу, поклало край економічному розквіту і внутрішньополітичній стабільності елліністичного Єгипту.

Таким чином слід відзначити, що представники нової єгипетської династії вдало розв'язали проблему трансформації громадян еллінської ойкумени у підданих східної абсолютистської монархії. Але, разом з цим, некомпетентність Птолемея III перетворила вищевказаний процес з чинника, що мав максимально зміцнити царську владу, на одну з причин, яка призвела до занепаду елліністичного Єгипту.

Список використаних джерел і літератури складається з 444 позицій. З них джерела займають 168 позицій, література — 276.

Положення дисертації відображені у наступних публікаціях:

Статті у наукових періодичних виданнях

1. Зелінський А.Л. Птолемей III: умови формування особистості майбутнього царя // Вісник КНУ. — Історія. — 2002. — В. 59-60. — С. 47-50.

2. Зелінський А.Л. Деградація птолемейської зовнішньополітичної доктрини у 20-х роках III століття до Р.Х. як ціна мирного існування елліністичного Єгипту // Східний світ. — 2003. — № 1. — С. 67-72.
3. Зелінський А.Л. Запровадження царського культу у птолемейському Єгипті: мета, динаміка, результат // Східний світ. — 2003. — № 4. — С.

Тези доповідей

1. Зелінський А. Селевк II починає діяти (з історії III Сирійської війни) // Наукова спадщина професора С.В. Семчинського і сучасна філологія: Зб. наук. праць: В 2 ч. — К.: Вид-во КНУ, 2001. — Ч. 1. — С. 431-438.
2. Зелінський А.Л. Роль єгипетської релігії у перетворенні еллінізованих іммігрантів на птолемейських підданих // VII сходознавчі читання А. Кримського: тези доповідей міжнародної наукової конференції (Київ, 4-5 червня, 2003). — К., 2003. — С. 65-66.

Анотація

Зелінський А.Л. Трансформація громадян еллінської ойкумени у птолемейських підданих — рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за фахом 07.00.02 — всесвітня історія. — Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України, Київ, 2004.

Дисертацію присвячено розгляду і аналізу процесу трансформації еллінізованих прибульців до елліністичного Єгипту у підданих Птолемей, котрі були абсолютними володарями країни, а також визначенню впливу цього процесу на загальний історичний розвиток держави Птолемей. Складний, тривалий процес трансформації був об'єктивно обумовлений необхідністю всебічного підпорядкування царській владі усіх жителів елліністичного Єгипту, незалежно від їхньої соціальної чи етнічної належності. Ця необхідність була викликана бажанням Птолемей повноправно розпоряджатись Єгиптом, який вони за фараонівською традицією розцінювали як власний домен. Тому у внутрішній політиці Птолемей, починаючи з засновника династії, чітко простежується два паралельні напрямки: нівеляція еллінізованих іммігрантів до рівня підданих єгипетського зразку і подолання перешкод, що виникали на шляху до цієї нівеляції. При цьому, в обох випадках використовувались елементи як греко-македонської, так і місцевої політичної традиції. Серед заходів, з допомогою яких проводилось нівелювання населення країни слід назвати: інспірування ситуації загального юридичного безправ'я по відношенню до царя, створення слухняного, централізованого, дієвого адміністративно-бюрократичного апарату, фактична монополізація царем

системи заохочень і соціальної “амортизації”, запровадження династичного культу і практику доброзичливого невтручання у процес прилучення іммігрантів до місцевої релігії. Подолання перешкод на шляху до нівеляції, пов’язаних з еллінською системою цінностей, притаманним прибульцям колонізаторським світоглядом та елементами македонської “спадщини (радою царських “друзів” і військовими зборами), було поступово здійснене трьома першими Птолемеями. Безпосередніми наслідками цього явища стала відсутність у країні т.зв. колоніальної ситуації і зовнішньополітична пасивність, що мала місце, починаючи з 30-х років III століття до Р.Х., яка стала однією з головних причин занепаду держави Птолемеїв.

Ключові слова: елліністичний Єгипет, держава Птолемеїв, абсолютистська монархія, еллінізовані іммігранти, політика нівеляції, еллінська система цінностей, колонізаторський світогляд, рада царських “друзів”, військові збори.

Аннотація

Зелинский А.Л. Трансформация граждан эллинской ойкумены в птолемеевских подданных. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 — всемирная история. — Институт востоковедения им. А. Крымского НАН Украины, Киев, 2004.

Диссертация посвящена рассмотрению и анализу процесса трансформации иммигрантов из эллинской ойкумены в подданных Птолемеев, обладавших абсолютной властью в стране, а также: определению влияния вышеупомянутого процесса на общее историческое развитие государства Птолемеев. Превращение представителей эллинизированного мира в подданных т.нз. абсолютистской монархии восточного типа, которой был эллинистический Египет, не происходило автоматически. Оно обрело форму сложного, длительного, объективно обусловленного процесса. Причина этой трансформации крылась в необходимости полного, всестороннего подчинения носителю царской власти всех жителей страны, независимо от их принадлежности к той или иной социальной или этнической группе. Эта необходимость была вызвана желанием Птолемеев полновластно распоряжаться Египтом, который они, следуя фараоновской традиции, рассматривали как собственный домен. С целью ускорения трансформации граждан эллинской ойкумены в подданных восточного монарха были непосредственно связаны два параллельных направления, присущих внутренней политике первых Птолемеев, сформированные еще основателем династии: нивелирование

эллинизированных иммигрантов до уровня подданных египетского образца и преодоление препятствий, возникавших на пути этого нивелирования. При этом, Птолемеями использовались элементы как греко-македонской, так и местной политической и идеологической традиции: политика манипулирования различными социальными группами, разработанная македонскими царями Филиппом II и Александром III, египетская Профессионально-сословная и греческая полисная обособленность, а также ряд идеологических разработок мыслителей классической Греции конца V – IV веков до Р.Х. Среди мероприятий, с помощью которых проводилось нивелирование населения эллинистического Египта, следует назвать: инспирирование ситуации всеобщего юридического бесправия жителей страны по отношению к царю, создание действенного, централизованного административно-бюрократического аппарата, послушного воле инициативного, сильного монарха, фактическую монополизацию системы поощрений и «социальной амортизации», учреждение династического культа и осуществление политики благожелательного невмешательства по отношению к процессу приобщения иммигрантов к египетской религии. Первые три представителя династии много внимания уделили также борьбе с препятствиями на пути нивелирования иммигрантов до уровня подданных египетского образца. Такими препятствиями были: эллинская система ценностей, сложившаяся под влиянием индивидуалистических тенденций и гражданской полисной традиции, присущее эллинизированным переселенцам колонизаторское мировоззрение, порожденное социально-экономическими реалиями и идеологическими концепциями, бытовавшими в позднеклассической Греции, а также – войсковое собрание и совет царских «друзей», эволюционировавшие из традиционных македонских политических институций. Уже Птолемей I, руководствуясь методами Александра Македонского и собственным опытом, превратил совет царских «друзей» из источника потенциальной оппозиции в послушное орудие в руках сильного монарха. Этот же царь, используя имеющиеся в его распоряжении экономические и идеологические средства способствовал отказу иммигрантов от традиционных индивидуалистических полисных ценностей в обмен на стабильность и достаток под властью т.нз. истинного монарха. Однако попытка основателя династии преодолеть присущее иммигрантам колонизаторское мировоззрение путем внедрения общегосударственного синкретического культа бога Сераписа себя не оправдало. Колониальную тенденцию, грозящую перерасти в своеобразную колониальную ситуацию удалось преодолеть Птолемею II, путем постепенной египтизации низшего и среднего звеньев административно-бюрократического аппарата, что поставило среднестатистических переселенцев перед необходимостью не только сотрудничать с египтянами, но и зачастую выполнять их административные распоряжения. Птолемей III, упразднив войсковое собрание, уничтожил последнее из вышеупомянутых препятствий. Но ввиду отсутствия практического опыта в управлении

государством, третий представитель династии приурочил к этой важной политической акции два не менее серьезных мероприятия – развязывание III Сирийской войны и смещение важнейшего сановника в государстве. Вследствие возникших в результате вышеупомянутых действий возмущений, основной движущей силой которых были очевидно клерухи, царь был вынужден в дальнейшем отказаться от активной внешней политики. Это привело к утрате Птолемеями политической и торговой гегемонии в Восточном Средиземноморье и возмещению утраченных прибылей путем усиления эксплуатации непосредственных производителей материальных благ в самом Египте. Последнее обстоятельство стало одной из важнейших причин упадка государства Птолемеев.

Ключевые слова: эллинистический Египет, государство Птолемеев, абсолютистская монархия, эллинизированные иммигранты, политика нивелирования, эллинская система ценностей, колонизаторское мировоззрение, совет царских «друзей», войсковое собрание.

Summary

Zelinskij A.L. The Transformation of Citizens From Hellenic World Into Subjects of the State of Ptolemies. — Manuscript.

Thesis for the competition for the academic degree of a Candidate of historical Sciences by speciality 07.00.02 — world history. — A. Krymsky Institute of Oriental Studies of NAS of Ukraine, Kyiv, 2004.

Thesis is dedicated to studying and analyses of the process of transformation of hellenized immigrants into the subjects of Ptolemies, who possessed absolute power over the country, and also to indication of influence of this process on the general historical development of Ptolemaic state. The difficult and longish process of transformation was objectively caused by necessity of overall submission of all residents of Hellenistic Egypt to the King's power – independently from their social or ethnic belonging. The goal of Ptolemies' internal policy was to absolute power over the country, which they saw, in the course of pharaonic tradition, as their own domain. The two main trends of internal policy, since Ptolemy I, were: evening-out hellenized immigrants to the level of Egyptian-type subjects, and defeating obstacles to such levelling. In both cases Ptolemies used the elements of Greek and Macedonian, as well as of local, political traditions. Among the measures, targeted to the levelling of country's population, we should name: inspiring stitution of general lawlessness before the King, creation of obedient, centralized, effective administrative apparatus, monopolization of system of "social amortization", implementation of dynastic cult and the practice of benevolent unintrusion into the process of adaptation of local religion by immigrants. Defeating obstacles to the levelling, which consisted of Hellenic priorities, colonizator's ideology of immigrants, and

elements of Macedonian "legacy" (such as military assembly and the Council of King's "Friends"), was realized step-by step by the three first Ptolemies. Immediate results of this phenomena were: the absence of colonial situation nwithin the country, and international political passiveness of Ptolemaic Egypt, which started in the thirtieth of III ct. BC, and in the end became one of the main reasons of the downfall of the State of Ptolemies.

Keywords: Hellenistic Egypt, State of Ptolemies, absolute monarchy, hellenized immigrants, policy of levelling, Hellenic priorities, colonizator's ideology, Council of King's "Friends», military assembly.